

La fi del món clàssic?

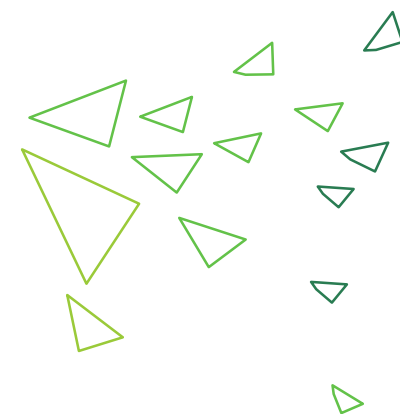
Hel·lenisme i Imperi

L'aventura d'Alexandre

- Els termes "hel·lenisme" i "hel·lenístic" són derivats del verb *hellenízein*, que significa 'parlar grec' o 'actuar com a grec'.
- Tradicionalment, la paraula "hel·lenístic" designa el període de la història grega que abasta d'Alexandre el Gran, el Macedoni, fins a l'Imperi romà.

- Encara per a Hegel aquest és un període de transició cap al món romà, que es defineix simplement amb l'etiqueta de "la decadència de Grècia".
- En realitat, és erroni imaginar aquesta època com un període de decadència. Totes les ciutats van seguir tenint una intensa activitat cultural, política, religiosa i fins i tot atlètica. Per altra banda, llavors les ciències exactes i les tècniques van tenir un desenvolupament extraordinari.

Introduzca su logotipo o su nombre aquí

Viure no és important, navegar sí

Crisi política

Les propostes filosòfiques tracten de recuperar per a l'individu el que està perdut per a la ciutat: la llibertat d'acció i decisió, l'autosuficiència o *autàrkeia*.

Sistematicitat

En proposar-se filosofar com un camí de salvació, és clar que convé assegurar la teoria mitjançant el sistema que garanteix l'íntima coherència.

Conclusió ètica

La felicitat del savi és el *telos*, l'objectiu últim, i aquesta felicitat coincideix amb la conducta raonable, justa i en harmonia amb la nostra natura.

Les escoles hel·lenístiques

Vida i filosofia

Per a nosaltres, els moderns, la noció d'escola filosòfica evoca una posició teòrica.

Doctrina i mode de vida

Cap a finals del segle IV les quatre escoles principals son l'Acadèmia, el Liceu, el Jardí i la *Stoa*.

Dos corrents divergents

Quant als escèptics i cíncics, és la seva pròpia vida la que té sentit, per si mateixa, i implica tota una doctrina.

Una elecció radical

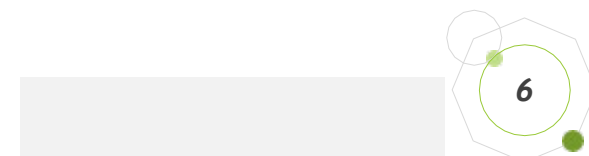
Totes les filosofies hel·lenístiques admeten amb Sòcrates que els éssers humans estan immersos en la desgràcia, perquè es troben en la ignorància: cal canviar la manera de pensar i de ser.

Hi ha també diferències importants entre elles:

- En el tipus de valor o tendència innata, i en la concepció dels judicis de valor.
- En els mètodes d'ensenyament: dialèctic o deductivo-sistemàtic.
- En el caràcter elitista o popular i missioner.

GRÀCIES

Mirar amb cura: Seminari d'escepticisme antic

Vicente Raga Rosaleny

2023

Escepticisme i coneixement

- "Per exemple, si suposem que unes persones estan buscant or en una habitació fosca i plena d'objectes valuosos, succeirà que cadascuna d'elles, en tocar algun dels objectes que hi ha a l'habitació, creurà que ha agafat l'or, però cap d'elles estarà plenament convençuda d'haver trobat l'or, encara que resulte que realment hi ha ensopegat; així també, en aquest món nostre, com si fora una espècie de gran casa, hi ha entrat una multitud de filòsofs a la recerca de la veritat, i és natural que qui l'haja tocat desconfie d'haver encertat." (Sext Empíric *Adv. Math.* VII, 52).

Pirró d'Elis (360-270 a. C.)

Escepticisme com a forma de vida

- “Ell diu que Pirró ensenya que les coses són per igual indiferenciades, inestables, indiscriminades; per això ni les nostres sensacions ni les nostres opinions són veritables o falses. No per això s’hi ha de confiar, sinó que cal romandre davant de cada cosa sense opinions, sense inclinacions, sense sobresalts, dient: ‘No és més que no és’, o ‘és i no és’. D’aquells que aconseguisquen trobar-se en aquesta disposició, Timó diu que se’n derivarà primer l’afàsia (o siga, la impossibilitat de pronunciar-se sobre res) i, després, la impertorbabilitat.” (T 53 FDC).

Escepticisme Acadèmic: Arcesilau i Carnèades (s. IV a I a. C.)

Escepticisme com a dialèctica

- “I així Arcesilau negava que hi haguera alguna cosa que poguera saber-se, ni tan sols el que Sòcrates s'havia reservat, és a dir, saber que no sap.” (Ciceró *Acad.* I, 45)
- Ambaixada a Roma de Diògenes l'estoic, Critolau el peripatètic i Carnèades l'acadèmic, defensa a favor i en contra de la Justícia per part d'aquest últim i expulsió a instàncies de Cató (155 a. C. cfr. Lactanci *Div. Inst.* V, 11-16).

Sext Empíric (160-210 d. C.)

Devaluació filosòfica de l'escepticisme

- Puerilitat de les estratègies argumentatives.
- Caràcter contradictori de les seues afirmacions.
- Paradoxes que generen les seues tesis.
- Caràcter nihilista i autodestructiu.

Trets bàsics de l'escepticisme en Sext

- L'escepticisme és una "escola de persuasió", el seu objectiu és la "tranquil·litat en matèries d'opinió" (Sext Empíric *Hipot. Pirr.* I, 17, 25)
- Investiga "el que es diu sobre l'aparent, cosa molt diferent d'investigar l'aparent mateix" (*op. cit.* I, 19).
- Estén el dubte a totes les asseveracions metafísiques possibles (*op. cit.* I, 20).
- Consisteix en l'"habilitat per a establir oposicions" (*op. cit.* I, 8).

GRÀCIES

Esbossos pirrònics

LA RUPTURA DE L'ENLLAÇ CLÀSSIC ENTRE FELICITAT I CONEIXEMENT

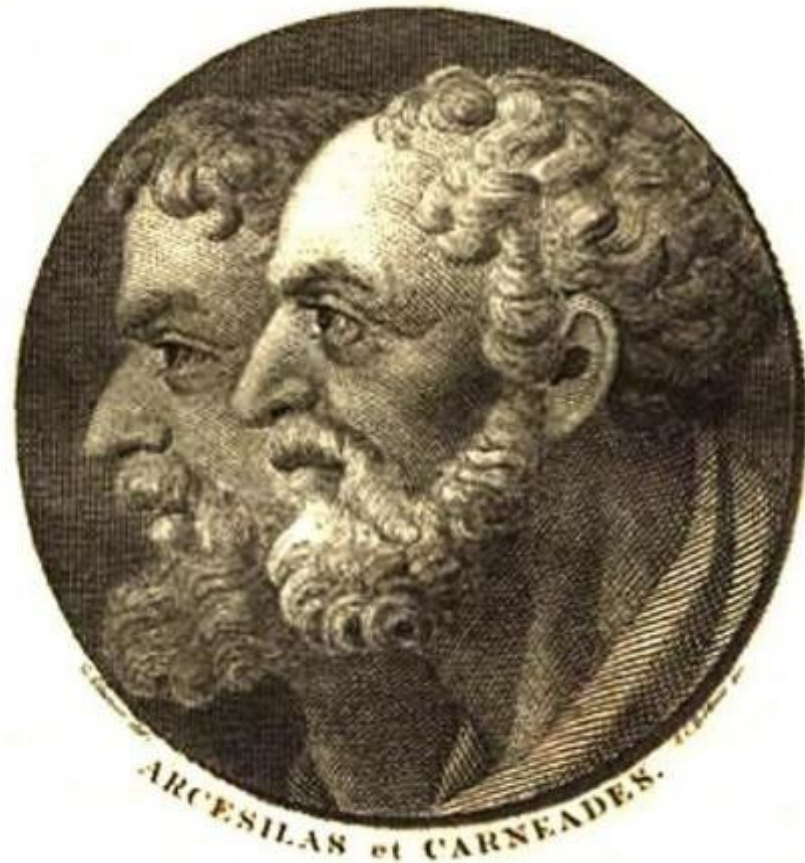
L'enigma de l'Acadèmia escèptica

- Cap a mitjan segle III a. C., quan Arcesilau es converteix en cap de l'escola, l'Acadèmia platònica retorna a la vida socràtica. El discurs filosòfic és de nou essencialment crític, interrogatiu i aporètic.
- Igual que Sòcrates, Arcesilau no ensenya res, però com Sòcrates, pertorba i fascina els seus oients, els educa, ensenyant-los a alliberar-se dels seus prejudicis, desenvolupant el seu sentit crític, convidant-los, com Sòcrates, a qüestionar-se.

La influència de l'escepticisme acadèmic

- L'Acadèmia, amb els successors d'Arcesilau, Carnèades i Filó de Làrissa, va evolucionar en el sentit del probabilisme.
- Aquesta tendència filosòfica va exercir una gran influència en la filosofia moderna gràcies a l'immens èxit que van tenir, en el Renaixement i els temps moderns, les obres filosòfiques de Ciceró.

Mirar amb cura

- TANT L'ESCEPTICISME ACADÈMIC COM EL NEOPIRRÒNIC, LIDERAT PEL COMPILADOR SEXT EMPÍRIC (S. II D. C.), HAN PASSAT DESAPERCEBUTS.
- COM EN LA MAJORIA DELS CORRENTS DE L'HEL·LENISME, L'OBJECTIU CENTRAL DEL PIRRONISME, NO TAN CLAR EN L'ACADEMICISME, ÉS LA FELICITAT. PERÒ AQUEST ESTAT NOMÉS S'ACONSEGUIA A TRAVÉS DE LA SUSPENSÍO DEL JUDICI.
- EL VERB GREC *SKÈPTOMAI*, DEL QUAL DERIVA *SKÈPSIS*, SIGNIFICA 'MIRAR AMB ATENCIÓ', 'OBSERVAR ACURADAMENT'. SEGONS ELS ESCÈPTICS, AQUESTA CAUTELA SERIA LA PRINCIPAL DIFERÈNCIA DAVANT DE LA RESTA D'ESCOLÈS DE LA SEUA ÈPOCA.

El criteri i els qui el rebutgen

- Criteri podrà entendre's en sentit teòric o pràctic. El criteri pràctic, aquell pel qual els integrants del pirronisme es regeixen en qüestions vitals, és el fenomen.
- En canvi en l'aspecte teòric el criteri és l'element que determina l'opció per l'afirmació de la realitat de quelcom o per l'afirmació de la seua no realitat.
- El pirronisme tampoc no nega expressament que hi haja un criteri de veritat, sinó que es limita a reconèixer la seua ignorància respecte d'això.

Anomenats a *Esbossos*

- Xenòfanes de Colofó
- Xeníades de Corint

Anomenats a *Adversus*

- Anacarsis
- Protàgores
- Dionísodor

El cas més extrem

- Gòrgies

Contra Parmènides: Xenòfanes i Xeníades

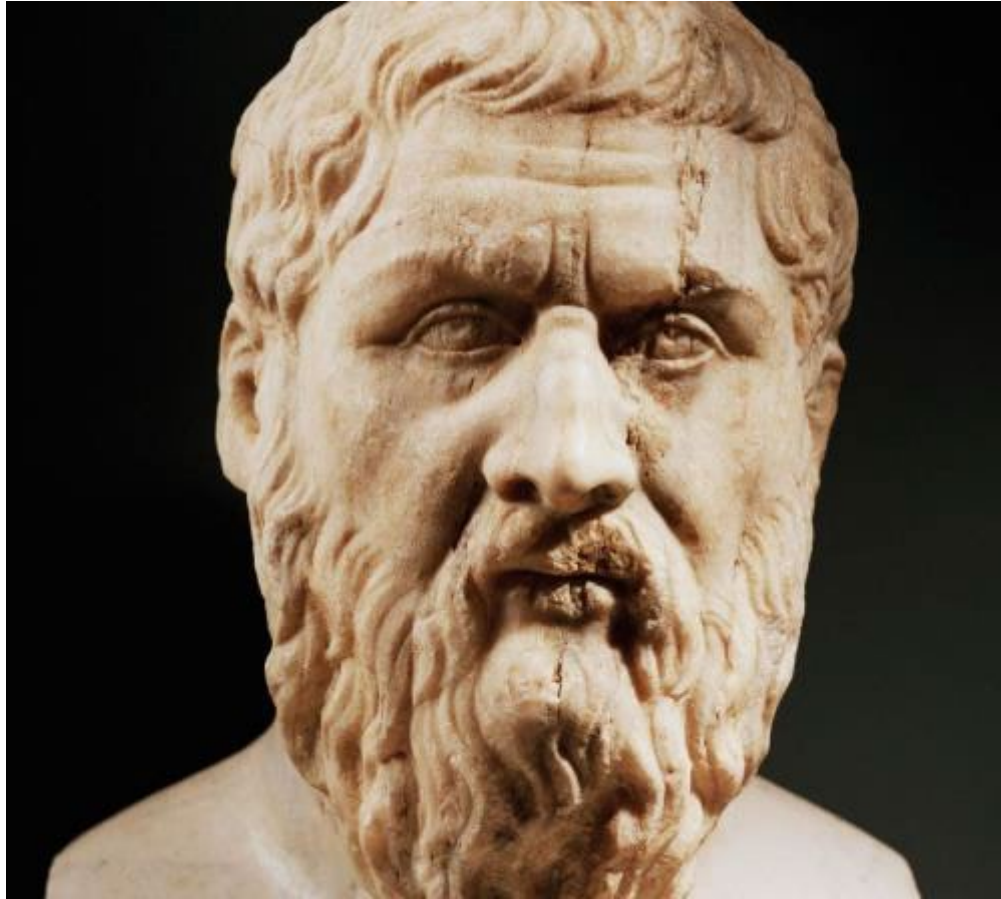
- En lloc del coneixement, Xenòfanes proposava l'opinió com a criteri de judici, formulant una mena de probabilisme. La diversitat de creences entre els pobles l'hauria portat a concloure que qualsevol d'elles pot ser falsa.
- Xeníades sosté que tot és fals, i fa extensiva aquesta afirmació a les representacions mentals (*phantasies*) i a l'opinió (*doxa*), seguint Heràclit.

Relativismes: d'Anacarsis a Dionísodor

- Anacarsis fou un savi escita que hauria considerat inabastable l'aprehensió del judici sobre qualsevol art.
- Dionísodor de Quios, jove sofista que apareix a l'*Eutidem* de Plató. Juntament amb el seu germà petit, que dona títol al diàleg, hauria negat que mentir fora possible.
- Protàgores, que fa de l'home mesura de totes les coses (i per tant nega el criteri de veritat absoluta), porta Sext a dir que "introduí la relativitat".

Gòrgies, o que res existeix

- Gòrgies apareix com a destacat integrant de la sofística en la llista dels qui rebutgen el criteri. Però en el seu cas és a partir de l'extrem nihilisme defensat a *Sobre el no ser*.
- Cadascuna de les tres parts del tractat està orientada a demostrar una tesi que suposa un obstacle insuperable a l'existència de qualsevol criteri validador del coneixement: 1) res existeix, 2) res pot ser conegut, 3) res es pot comunicar.

Vida de Pirró

- De tots els escèptics, potser Pirró és el més complicat d'estudiar. El seu nom té una aura de llegenda, i les fonts són molt heterogènies, donat que ell era àgraf.
- Pirró heretà una sèrie de característiques que constitueixen el contingut de l'escepticisme:
 - a) El reconeixement i assumció de la pròpia ignorància (Sòcrates).
 - b) La crítica del coneixement (Demòcrit).
 - c) La impossibilitat del coneixement racional (Metròdor).
 - d) L'estimació de la indiferència (Anaxarc).
- Pirró fou un educador, el seu interès era formar éssers humans, per a fer-los millors. I la manera més adequada que troba és amb el seu propi exemple.

PYRRHO.

Ètica per a Timó

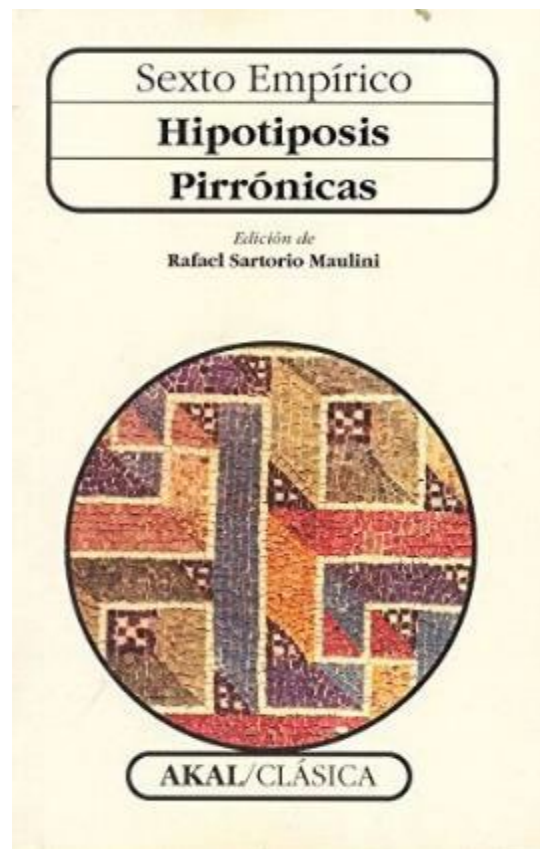
- La doctrina ètica positiva de Pirró es pot deduir del testimoni que Aristocles pren de Timó, deixeble de Pirró, i qui transmeté que el seu mestre Pirró hauria dit que per a assolir la felicitat s'han de tenir en compte:
 - 1) Què són les coses per naturalesa.
 - 2) Quina actitud hem de prendre davant d'elles.
 - 3) Quines són les conseqüències d'aquesta actitud.
- El dogmatisme ontològic subjacent a la seua caracterització de la realitat condueix a una triple exposició de la fórmula escèptica *ou mâllon*.

Els trops d'Enesidem

- L'aportació d'Enesidem a la filosofia escèptica està en *Esbós del pirronisme*, on es troben els coneguts deu trops per a la suspensió del judici:
 1. Segons la diversitat dels animals.
 2. Segons la diferència entre els homes.
 3. Segons les diferents constitucions dels sentits.
 4. Segons les circumstàncies.
 5. Segons les posicions, distàncies i llocs.
 6. Segons les mescles.
 7. Segons les quantitats i composicions dels objectes.
 8. Segons la relació.
 9. Segons els successos freqüents o els rars.
 10. Segons les formes de pensar, costums, lleis, creences mítiques i opinions dogmàtiques.

Agripa i la culminació de l'escepticisme

En Sext trobem només un passatge dedicat als cinc trops — l'únic que coneixem de la seua doctrina— atribuït als escèptics més recents (HP, I, 164-177), i que sabem que són d'Agripa perquè Diògenes els transmet en el mateix ordre i en termes semblants.

Els seus cinc trops, tal com apareixen enunciats, són els següents:

- 1) El desacord
- 2) La tornada a l'infinit
- 3) La relació
- 4) La hipòtesi
- 5) El cercle viciós

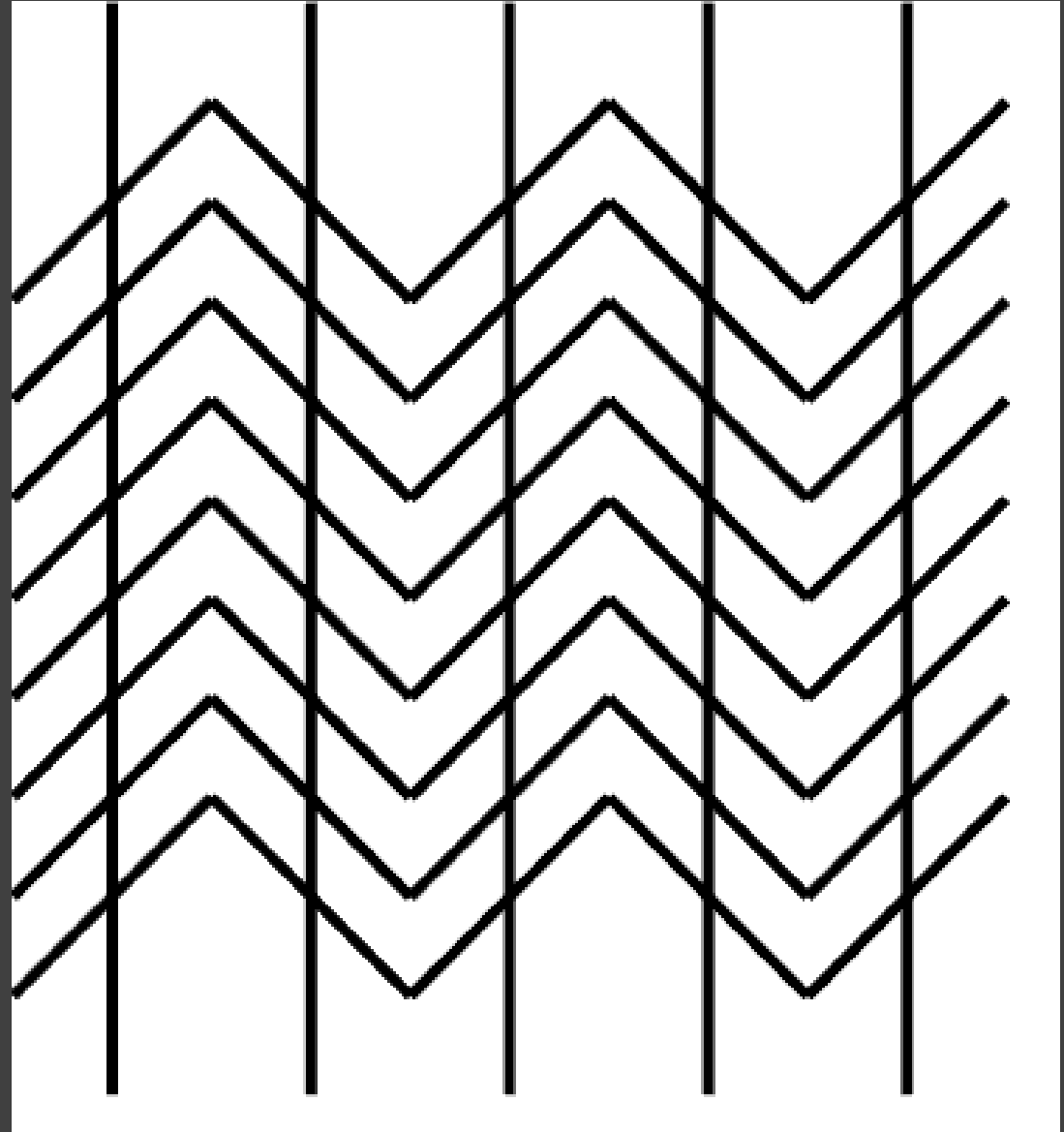

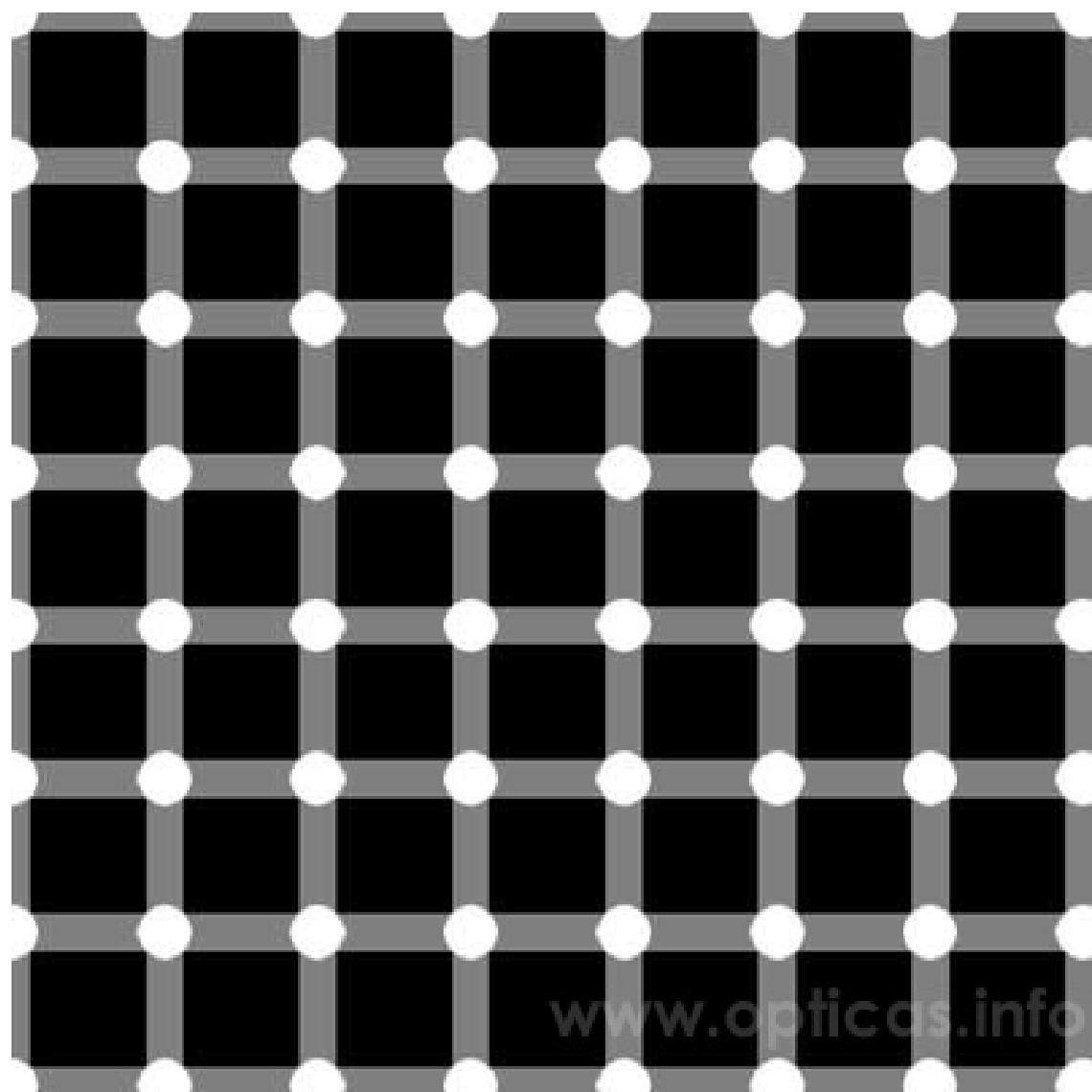
L'ARGUMENT DE LA IL·LUSIÓ

Introducció a la Filosofia Antiga - Grup A

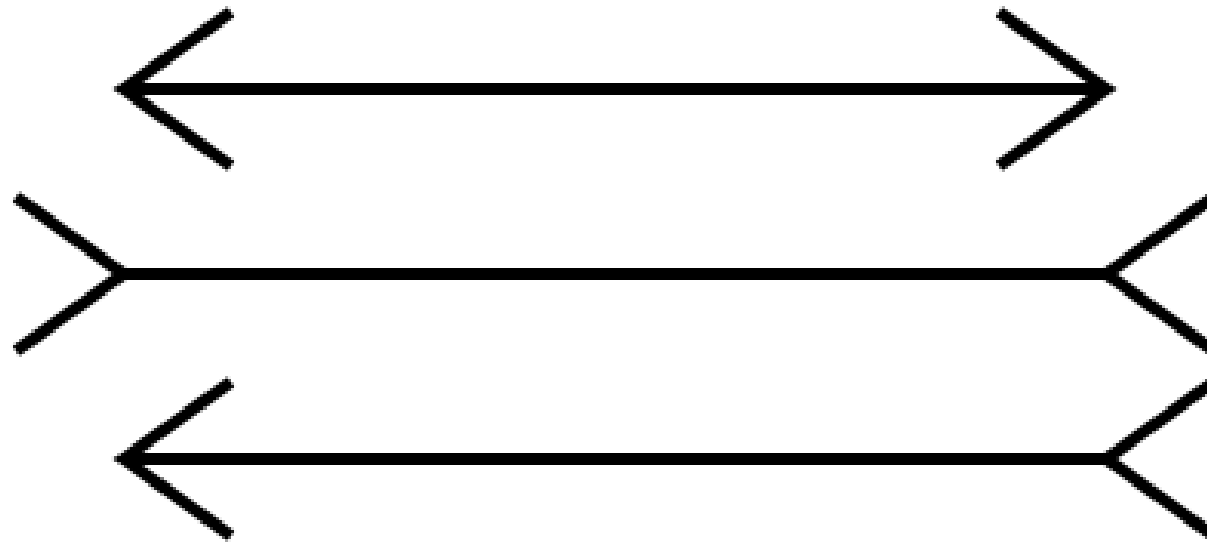

LÍNIES
PARAL·LELES

La cuadrícula Iluminosa

**Il·lusió de Muller-
Lyer**

L'argument

- 1) En una il·lusió un percep que un objecte té una propietat F que l'objecte no té.
- 2) Si un és conscient en la seua percepció que alguna cosa té la propietat F, llavors hi ha una cosa de la qual un és conscient que té aquesta propietat (Principi fenomènic).
- 3) En una il·lusió l'objecte del qual un és directament conscient que té la propietat F, llavors no és l'objecte físic.
- 4) En termes fenomenològics, les il·lusions són subjectivament indistingibles de les percepcions verídiques.
- 5) Si dues percepcions són subjectivament indistingibles per al perceptor, llavors són percepcions de la mateixa naturalesa (Principi del factor comú).
- 6) Les il·lusions i les percepcions verídiques són de la mateixa naturalesa.
- 7) Si les il·lusions i les percepcions verídiques són de la mateixa naturalesa, llavors en les percepcions verídiques els objectes directes de la percepció tampoc són objectes físics.

Per tant

- 8) No percebem directament els objectes físics de l'entorn.

Ebossos pirrònics

I. 1. Per als que investiguen un assumpte és natural acollir-se o a una solució o al rebuig de qualsevol solució i al consegüent acord sobre la seua inaprehensibilitat o a una continuació de la investigació. I per això segurament, sobre les coses que s'investiguen des del punt de vista de la Filosofia, uns van dir haver trobat la veritat, altres van declarar que no era possible que això s'haguera aconseguit i d'altres encara investiguen.

I creuen haver-la trobat els anomenats pròpiament dogmàtics; com per exemple els seguidors d'Aristòtil i Epicur, els estoics i alguns altres. De la mateixa manera que es van manifestar per allò inaprehensible els seguidors de Clitòmac i Carnèades i altres acadèmics. I investiguen els escèptics.

D'on, amb molta raó, es considera que els sistemes filosòfics són -en línies generals- tres: dogmàtic, acadèmic i escèptic. [...]

I. 3. L'orientació escèptica rep també el nom de Zetètica per la perseverància a investigar i observar, el d'Efèctica per l'actitud mental que sorgeix en l'estudi del que s'investiga i el d'Aporètica bé -com diuen alguns- per investigar i dubtar de tot, bé per dubtar davant l'afirmació i la negació.

També rep el nom de Pirronisme perquè ens sembla que Pirró es va acostar a l'escepticisme de forma més tangible i expressa que els seus predecessors.

I. 4. I l'escepticisme és la capacitat d'establir antítesi en els fenòmens i en les consideracions teòriques, segons qualsevol dels trops; gràcies a la qual ens encaminem - en virtut de l'equivalència entre les coses i proposicions contraposades- primer cap a la suspensió del judici i després cap a l'ataràxia. [...]

I. 6. Amb raó diem que el fonament de l'escepticisme és l'esperança de conservar la serenitat d'esperit. En efecte, els éssers humans més ben nascuts, angoixats per la confusió existent en les coses i dubtant amb quina cal estar més d'acord, van encertar a investigar que és la Veritat en les coses i què la Falsedat; com si per la solució d'aquestes qüestions es mantinguera la serenitat d'esperit! Per contra, el fonament de la construcció escèptica és davant de tot que a cada proposició se li oposa una altra proposició d'igual validesa. A partir d'això, en efecte, esperem arribar a no dogmatitzar.

I. 7. Que l'escèptic no dogmatitza no ho diem en el sentit de dogma en què alguns diuen que "dogma és aprovar alguna cosa en termes més o menys generals", ja que l'escèptic assenteix a les sensacions que s'imposen a la seua imaginació; per exemple, en sentir calor o fred, no diria "crec que no sent calor" o "no sent fred". Sinó que diem que no dogmatitza en el sentit en què d'altres diuen que "dogma és l'acceptació en certes qüestions, després d'analitzades científicament, de coses no manifestes"; el pirrònic en efecte no assenteix cap de les coses no manifestes.

I tampoc no dogmatitza en enunciar expressions escèptiques sobre les coses no manifestes com, per exemple, l'expressió "cap cosa és més que una altra" o "jo no determine res" o alguna de les altres sobre les quals parlarem després.

En efecte, el que dogmatitza estableix com a real l'assumpte sobre el qual es diu que dogmatitza, mentre que l'escèptic no estableix les seues expressions com si foren totalment reals; ja que suposa que de la mateixa manera que l'expressió "tot és fals" diu que, juntament amb les altres coses, també ella és falsa i igualment l'expressió "res és veritat": així també l'expressió "cap cosa és més" diu que, juntament amb les altres coses, tampoc ella és més i per això s'autolimita a si mateixa juntament amb les altres coses. I el mateix diem de les altres expressions escèptiques.

Per la resta, si el dogmatisme estableix com realment existent allò que dona com a dogma, mentre que l'escèptic presenta les seues expressions de manera que implícitament s'autolimiten, no es diga que l'escèptic dogmatitza en l'exposició d'aquestes.

I el més important: en l'exposició d'aquestes expressions diu el que a ell li resulta evident i exposa sense dogmatismes el seu sentir, sense assegurar res sobre la realitat exterior.

I. 11. [...] Es parla de criteri en dos sentits: el que s'accepta en relació amb la creença en la realitat o no realitat -sobre el qual tractarem en l'estudi de les refutacions- i el d'actuar, fiant-nos del qual fem en la vida unes coses sí i unes altres no; del qual tractem ara.

Doncs bé, diem que el criteri de l'orientació escèptica és el fenomen, apel·lant implícitament així a la representació mental. Consistent, en efecte, en una impressió i en una sensació involuntària, és inqüestionable; per la qual cosa, ningú segurament disputara sobre si l'objecte es percep en tal o quina forma, sinó que es discuteix sobre si és tal qual es percep.

Atenent, doncs, als fenòmens, vivim sense dogmatismes, en l'observança de les exigències vitals, ja que no podem estar completament inactius.

I sembla que aquesta observança de les exigències vitals és de quatre classes i que una consisteix en la guia natural, una altra en el constrenyiment de les passions, una altra en el llegat de lleis i costums, una altra en l'aprenentatge de les arts.

En la guia natural, segons la qual som per naturalesa capaços de sentir i pensar. En el constrenyiment de les passions, segons el qual la fam ens incita al menjar i la set, a la beguda. En el llegat de lleis i costums, segons el qual assumim en la vida com a bo l'ésser

piadosos i com a mal l'ésser impius. I en l'aprenentatge de les arts, segons el qual no som inútils en aquelles arts per a les quals ens instruïm.

Però tot això ho diem sense dogmatismes.

I. 12. I el següent seria tractar de la finalitat de l'orientació escèptica.

Sens dubte, un fi és "allò en funció de la qual cosa es fan o consideren totes les coses i ell en funció de cap" o bé "el terme de les coses a les quals s'aspira".

Doncs bé, des d'ara diem que la fi de l'escèpticisme és la serenitat d'esperit en les coses que depenen de l'opinió d'un i el control del sofriment en les que es pateixen per necessitat.

En efecte, quan l'escèptic, per a adquirir la serenitat d'esperit, va començar a filosofar sobre enjudiciar les representacions mentals i captar quines són veritables i quines falses, es va veure embolcallat en l'oposició de coneixements d'igual validesa i, no podent resoldre-la, va suspendre els seus judicis i, en suspendre els seus judicis, li va arribar com per atzar la serenitat d'esperit en les coses que depenen de l'opinió. Doncs qui opina que

qualcom és per naturalesa bo o roïn es torba per tot, i quan li falta el que sembla que és bo creu estar atordit per coses roïnes per naturalesa i corre darrere del -segons ell pensa- bo i, havent-ho aconseguit, cau en més preocupacions en estar excitat fora de tota raó i sense mesura i, tement el canvi, fa qualsevol cosa per no perdre el que a ell li sembla bo. Per contra, el que no es defineix sobre allò bo o roïn per naturalesa no evita ni persegueix res amb exasperació, per la qual cosa manté la serenitat d'esperit.

La veritat és que a l'escèptic li va ocórrer el que es conta del pintor Apeles. Diuen, en efecte, que -en pintar un cavall i voler imitar en la pintura la bava del cavall- tenia tan poc èxit en això que va desistir de l'emprenyament i va llançar contra el quadre l'esponja on barrejava els colors del pinzell, i que quan aquesta hi va xocar plasmà la forma de la bava del cavall.

També els escèptics, en efecte, esperaven recobrar la serenitat d'esperit a base d'enjudiciar la disparitat dels fenòmens i de les consideracions teòriques; però en no ser capaços de fer això van suspendre els seus judicis i, en suspendre els seus judicis, els va acompanyar com per atzar la serenitat d'esperit, igual que l'ombra segueix el cos.

Certament no pensem que l'escèptic siga immune per complet a la torbació, sinó que reconeixem que es torba amb les necessitats; ja que estem d'acord en què també experimenta de vegades fred, igual que set i altres coses per l'estil. Però fins i tot en aquestes coses la gent corrent es turmenta per partida doble: pels seus patiments i -no menys- pel fet de creure que aquestes situacions són objectivament roïnes; mentre que

l'escèptic, en evitar pensar que cadascuna d'aquestes coses és objectivament roïna, fins i tot s'hi maneja amb mesura.

Per això, des d'allà, diem que l'objectiu de l'escèptic és la serenitat d'esperit en les coses que depenen de l'opinió d'un i el control del sofriment en el que es pateix per necessitat.

Alguns escèptics il·lustres van afegir a això, a més, la suspensió del judici en les investigacions.

I. 13. Després de parlar que la serenitat d'esperit és conseqüència de la suspensió del judici en totes les coses, el següent podria ser explicar com sorgeix en nosaltres la suspensió del judici.

Doncs bé, parlant en termes generals, sorgeix per la contraposició de les coses. I contraposem ja siga fenòmens amb fenòmens, ja siga consideracions teòriques amb consideracions teòriques, ja siga els uns amb els altres.

Per exemple, contraposem fenòmens amb fenòmens quan diem: la mateixa torre pareix circular des de lluny i quadrangular des de prop. I consideracions teòriques amb consideracions teòriques, quan -contra el que suposa que existeix una Providència a partir de l'ordre dels cels- argumentem que amb freqüència pateixen revessos els bons i tenen èxit els roïns i mitjançant això convenim que no hi ha Providència. I contraposem consideracions teòriques amb fenòmens, de la manera en què Anaxàgores contraposava amb el fet que la neu és blanca el que la neu és aigua solidificada i que l'aigua és negra i que, per tant, la neu és negra. [...]

Preguntes

- 1) D'acord amb el que diu Sext Empíric, el dogmàtic investiga o no? I l'escèptic? Com es pot investigar posant-ho tot en dubte? Quina veritat busca l'escèptic?
- 2) La motivació de l'escèptic és molt similar a la de les altres escoles hel·lenístiques. Què persegueixen totes elles? En què es diferencia la proposta escèptica?
- 3) D'acord amb Sext, l'escèptic té creences? I el dogmàtic? Són diferents les de tots dos, en cas que en tinguen? En quin sentit?
- 4) Quins són els sentits en què l'escèptic parla de criteri? Descriu mínimament els criteris vitals de l'escèpticisme. És possible viure així? Pateix l'escèptic igual que el dogmàtic?

BIBLIOTECA CLÁSICA GREDOS, 179

SEXTO EMPÍRICO

ESBOZOS
PIRRÓNICOS

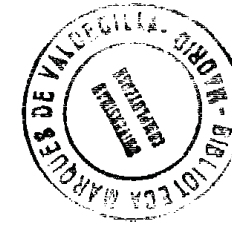
INTRODUCCIÓN, TRADUCCIÓN Y NOTAS DE
ANTONIO GALLEGO CAO Y TERESA MUÑOZ DIEGO

EDITORIAL GREDOS

Asesor para la sección griega: CARLOS GARCÍA GUAL.

Según las normas de la B. C. G., la traducción de este volumen ha sido revisada por JORGE BERGUA CAVERO.

INTRODUCCIÓN

© EDITORIAL GREDOS, S. A.

Sánchez Pacheco, 81, Madrid, 1993.

INFLUENCIA DE LOS «ESBOZOS PIRRÓNICOS» EN LA FILOSOFÍA MODERNA

A lo largo de toda la historia de la Filosofía Griega encontramos pensadores que más o menos expresamente se cuestionaron la noción de «verdades objetivas». El último y más radical de esos planteamientos nos lo ofrecen estos *Esbozos Pirrónicos*, más conocidos por la transcripción literal del título griego: *Hipotiposis Pirrónicas*.

Escritos muy probablemente en la primera mitad del siglo II d. C., los *Esbozos Pirrónicos* son la formulación —en un estilo marcadamente escolástico— de las ideas de una escuela filosófica surgida en el siglo I a. C., heredera del antidogmatismo de Pirrón y la Academia y cuyos seguidores se dieron a sí mismos el calificativo de *escépticos*: «los que se dedican a observar»; algo así como «los que están abiertos a cualquier forma de pensamiento, sin aferrarse a ninguna».

Antes de entrar en la exposición detallada de lo que fue esa Escuela Escéptica, dedicaremos unos párrafos a recordar el papel protagonista que esta obra de Sexto Empírico desempeñó en los comienzos de la Filosofía Moderna;

Depósito Legal: M. 8877-1993.

ISBN 84-249-1613-1.

Impreso en España. Printed in Spain.

Gráficas Cóndor, S. A., Sánchez Pacheco, 81, Madrid, 1993. — 6558.

ESBOZOS PIRRÓNICOS

LIBRO I

I

DE LA DIFERENCIA, A GRANDES RASGOS, ENTRE LOS SISTEMAS FILOSÓFICOS

Para los que investigan un asunto es natural acogerse ¹ o a una solución o al rechazo de cualquier solución y al consiguiente acuerdo sobre su inaprehensibilidad o a una continuación de la investigación. Y por eso seguramente, ² sobre las cosas que se investigan desde el punto de vista de la Filosofía, unos dijeron haber encontrado la verdad, otros declararon que no era posible que eso se hubiera conseguido y otros aún investigan.

Y creen haberla encontrado los llamados propiamente ³ dogmáticos; como por ejemplo los seguidores de Aristóteles y Epicuro, los estoicos y algunos otros. De la misma manera que se manifestaron por lo inaprehensible los seguidores de Clitómaco y Carnéades y otros académicos. E investigan los escépticos.

De donde, con mucha razón, se considera que los ⁴ sistemas filosóficos son —en líneas generales— tres: dogmático, académico y escéptico.

Naturalmente, sobre los otros sistemas corresponderá hablar a otras personas. Nosotros hablaremos, de forma esquemática por el momento, sobre la orientación filosófica escéptica; advirtiendo de entrada que sobre nada de lo que se va a decir nos pronunciamos como si fuera forzosamente tal como nosotros decimos, sino que tratamos todas las cosas al modo de los historiadores: según lo que nos resulta evidente en el momento actual.

II

DE LOS MODOS DE EXPOSICIÓN DEL ESCEPTICISMO

5 Pues bien, un modo de exposición de la filosofía escéptica recibe el nombre de «estudio general» y el otro «específico»¹.

El general es aquel en que exponemos lo característico del escepticismo explicando cuál es su definición, cuáles sus principios y cuáles sus razonamientos, así como cuál es su criterio, cuál su finalidad, cuáles los *tropos* de la suspensión del juicio², en qué sentido tomamos las afirmaciones escépticas y la distinción entre el escepticismo y los sistemas filosóficos próximos a él.

¹ La exposición general del escepticismo ocupa el Libro I. El estudio específico está dedicado a la crítica de la Lógica (Libro II), la Ontología y la Cosmología (primera mitad del Libro III) y la Ética (segunda mitad del Libro III).

² El término griego *ho trópos* significa en general «dirección, modo, etc.». Los escépticos lo popularizaron en el sentido específico que tiene en este libro: *métodos estándar para buscar contradicciones*. Se exponen en los párrafos 36 ss., de este Libro I. El término griego para «suspensión del juicio» es el conocido *hē epoché*.

El específico es aquel en que argüimos contra cada uno de los apartados de la llamada Filosofía.

Naturalmente nos ocupamos en primer lugar del estudio general, comenzando por una guía de los nombres de la orientación escéptica.

III

DE LAS DENOMINACIONES DEL ESCEPTICISMO

La orientación escéptica recibe también el nombre de *Zetética*³ por el empeño en investigar y observar, el de *Efética* por la actitud mental que surge en el estudio de lo que se investiga y el de *Aporética* bien —como dicen algunos— por investigar y dudar de todo, bien por dudar frente a la afirmación y la negación.

También recibe el nombre de Pirronismo por parecer-nos que Pirrón se acercó al escepticismo de forma más tangible y expresa que sus predecesores.

IV

QUÉ ES EL ESCEPTICISMO

Y el escepticismo es la capacidad de establecer antítesis en los fenómenos y en las consideraciones teóricas, según

³ *Zetética* es la raíz de *zētēō* (buscar, investigar). *Efética* es de la raíz de *epéchō* (mantener en suspenso), la misma de *hē epoché*. *Aporética* es de la raíz de *aporía* (falta de camino). *Escepticismo* es de la raíz de *skopēō* (observar, mirar).

cualquiera de los *tropos*; gracias a la cual nos encaminamos —en virtud de la equivalencia entre las cosas y proposiciones contrapuestas— primero hacia la suspensión del juicio y después hacia la ataraxia ⁴.

⁹ Hablamos de «capacidad», desde luego no por capricho sino sencillamente en el sentido de que uno sea capaz.

Aquí entendemos por «fenómenos» lo sensible; por lo que definimos lo «teórico» por oposición a ellos.

Lo de «según cualquiera de los *tropos*» puede aplicarse tanto a la capacidad —empleando el término «capacidad» simplemente en el sentido que hemos dicho— como a lo de «establecer antítesis en los fenómenos y en las consideraciones teóricas», pues decimos lo de «según cualquiera de los *tropos*» porque contraponemos esas cosas de muy diversas maneras, contraponiendo —para abarcar todas las antítesis— fenómenos a fenómenos, consideraciones teóricas a consideraciones teóricas o los unos a las otras.

También añadimos lo de «según cualquiera de los *tropos*» a lo de «en los fenómenos y en las consideraciones teóricas» para que no entremos en cómo se manifiestan los fenómenos o en cómo se forman en la mente las consideraciones teóricas, sino que sencillamente los tomemos tal como aparecen.

¹⁰ Y en absoluto tomamos «proposiciones contrapuestas» como «afirmación y negación»; simplemente como «proposiciones enfrentadas». Y llamamos equivalencia a su igualdad respecto a la credibilidad o no credibilidad, de forma que ninguna de las proposiciones enfrentadas aventaje a ninguna como si fuera más fiable.

⁴ Aquí hemos mantenido el término griego *hē ataraxía* en atención a que en el párrafo 10 aparece su definición. En el resto del libro usaremos la propia expresión de Sexto «serenidad de espíritu».

La suspensión del juicio es ese equilibrio de la mente por el que ni rechazamos ni ponemos nada. Y la ataraxia es bienestar y serenidad de espíritu. Y de cómo la ataraxia sigue a la suspensión del juicio trataremos en el capítulo «Sobre los fines» ⁵.

V

DEL ESCÉPTICO

E implícitamente, con la noción de orientación filosófica escéptica también ha quedado definido el filósofo pirrónico. Es en efecto el que participa de la citada capacidad.

VI

SOBRE LOS FUNDAMENTOS DEL ESCEPTICISMO

Con razón decimos que el fundamento del escepticismo ¹² es la esperanza de conservar la serenidad de espíritu. En efecto, los hombres mejor nacidos, angustiados por la confusión existente en las cosas y dudando de con cuál hay que estar más de acuerdo, dieron en investigar qué es la Verdad en las cosas y qué la Falsedad; ¡como si por la solución de esas cuestiones se mantuviera la serenidad de espíritu! Por el contrario el fundamento de la construcción escéptica es ante todo que a cada proposición se le opone otra proposición de igual validez. A partir de eso, en efecto, esperamos llegar a no dogmatizar.

⁵ Ver I 25 ss.

VII

SI EL ESCÉPTICO DOGMATIZA

13 Que el escéptico no dogmatiza no lo decimos en el sentido de dogma en que algunos dicen que «dogma es aprobar algo en términos más o menos generales», pues el escéptico asiente a las sensaciones que se imponen a su imaginación; por ejemplo, al sentir calor o frío, no diría «creo que no siento calor» o «no siento frío». Sino que decimos que no dogmatiza en el sentido en que otros dicen que «dogma es la aceptación en ciertas cuestiones, después de analizadas científicamente, de cosas no manifiestas»; el pirrónico en efecto no asiente a ninguna de las cosas no manifiestas.

14 Y tampoco dogmatiza al enunciar expresiones escépticas sobre las cosas no manifiestas como, por ejemplo, la expresión «ninguna cosa es más que otra» o «yo no determino nada» o alguna de las otras sobre las que después hablaremos ⁶.

En efecto, el que dogmatiza establece como real el asunto sobre el que se dice que dogmatiza, mientras que el escéptico no establece sus expresiones como si fueran totalmente reales; pues supone que del mismo modo que la expresión «todo es falso» dice que, junto con las otras cosas, también ella es falsa e igualmente la expresión «nada es verdad»: así también la expresión «ninguna cosa es más» dice que, junto con las otras cosas, tampoco ella es más y por eso se autolimita a sí misma junto con las demás

⁶ Ver I 187 ss.

cosas. Y lo mismo decimos de las restantes expresiones escépticas.

Por lo demás, si el dogmatismo establece como real- 15 mente existente aquello que da como dogma, mientras que el escéptico presenta sus expresiones de forma que implícitamente se autolimitan, no se diga que el escéptico dogmatiza en la exposición de ellas.

Y lo más importante: en la exposición de esas expresiones dice lo que a él le resulta evidente y expone sin dogmatismos su sentir, sin asegurar nada sobre la realidad exterior ⁷.

VIII

SI EL ESCÉPTICO TIENE UN SISTEMA

También en lo de preguntarnos si el escéptico tiene 16 un sistema nos conducimos de forma parecida. Pues si alguien dice que «un sistema es la inclinación a muchos dogmas que tienen conexión entre sí y con los fenómenos» y llama dogma al asentimiento a una cosa no evidente, entonces diremos que no tiene sistema.

Pero si uno afirma que un sistema es una orientación 17 que obedece a cierto tipo de razonamiento acorde con lo manifiesto, y en el supuesto de que ese razonamiento nos enseñe cómo es posible imaginar correctamente la vida —tomándose el «correctamente» no sólo en cuanto a la virtud, sino en un sentido más amplio— y que se oriente a lo de ser capaces de suspender el juicio: entonces sí decimos que tiene un sistema.

⁷ «Realidad exterior». La expresión griega es *tà éxōthen hypokeímena*, literalmente «lo que subyace fuera (a los conocimientos)». En varias ocasiones hemos traducido «los objetos exteriores».

Seguimos en efecto un tipo de razonamiento acorde con lo manifiesto, que nos enseña a vivir según las costumbres patrias, las leyes, las enseñanzas recibidas y los sentimientos naturales.

IX

SI EL ESCÉPTICO ESTUDIA LA REALIDAD

18 Cosas parecidas decimos también al plantear la cuestión de si por parte del escéptico se ha de estudiar la realidad ⁸.

No nos ocupamos, en efecto, de la realidad para emitir opiniones con firme convicción sobre alguna de las cosas admitidas como dogma en el estudio de la realidad, sino que nos ocupamos de ese estudio para poder contraponer a cada proposición una proposición de igual validez y para conseguir la serenidad de espíritu.

Y en el mismo sentido nos acercamos también a la rama de la Lógica y a la de la Ética en lo que se entiende por Filosofía.

X

SI LOS ESCÉPTICOS INVALIDAN LOS FENÓMENOS

19 Quienes dicen que los escépticos invalidan los fenómenos me parece a mí que son desconocedores de lo que

⁸ «Estudiar la realidad». El verbo es *physiologéō*. El término *phýsis* no distingue nuestros dos conceptos «Naturaleza» y «Realidad». Aquí es preferible el segundo, porque en el Libro III se aprecia bien que la Física engloba tanto la Cosmología como la Ontología. «Estudio de la Naturaleza» iría bien sólo para la Cosmología.

entre nosotros se dice. En efecto, nosotros no echamos abajo las cosas que, según una imagen sensible y sin mediar nuestra voluntad, nos inducen al asentimiento; como ya dijimos. Y eso precisamente son los fenómenos.

Sin embargo, cuando nos dedicamos a indagar si el objeto es tal como se manifiesta, estamos concediendo que se manifiesta y en ese caso investigamos no sobre el fenómeno, sino sobre lo que se piensa del fenómeno. Y eso es distinto a investigar el propio fenómeno.

La miel, por ejemplo, nos parece que tiene sabor dulce. Eso lo aceptamos, porque percibimos el dulzor sensitivamente. Tratamos de saber si, además, literalmente «es» dulce. Lo cual no es el fenómeno, sino lo que se piensa del fenómeno.

Y además, si en público planteamos problemas sobre los fenómenos no los ponemos con la intención de invalidar los fenómenos, sino para hacer ver la temeridad de los dogmáticos; pues si la Razón es tan engañosa que casi nos arrebatara hasta lo que percibimos por nuestros ojos, ¿cómo no habrá que mirarla con recelo en las cosas no evidentes, para no precipitarnos cuando la seguimos?

XI

DEL CRITERIO DEL ESCEPTICISMO

Que atendemos a los fenómenos es evidente a partir ²¹ de lo ya dicho por nosotros acerca del criterio de la orientación escéptica.

De criterio se habla en dos sentidos: el que se acepta en relación con la creencia en la realidad o no realidad —sobre el que trataremos en el estudio de las refutacio-

nes ⁹— y el de actuar, fiándonos del cual hacemos en la vida unas cosas sí y otras no; del cual tratamos ahora.

22 Pues bien, decimos que el criterio de la orientación escéptica es el fenómeno, llamando implícitamente así a la representación mental. Consistiendo, en efecto, en una impresión y en una sensación involuntaria, es incuestionable; por lo cual, nadie seguramente disputará sobre si el objeto se percibe en tal o cual forma, sino que se discute sobre si es tal cual se percibe.

23 Atendiendo, pues, a los fenómenos, vivimos sin dogmatismos, en la observancia de las exigencias vitales, ya que no podemos estar completamente inactivos.

Y parece que esa observancia de las exigencias vitales es de cuatro clases y que una consiste en la guía natural, otra en el apremio de las pasiones, otra en el legado de leyes y costumbres, otra en el aprendizaje de las artes.

24 En la guía natural, según la cual somos por naturaleza capaces de sentir y pensar. En el apremio de las pasiones, según el cual el hambre nos incita a la comida y la sed a la bebida. En el legado de leyes y costumbres, según el cual asumimos en la vida como bueno el ser piadosos y como malo el ser impíos. Y en el aprendizaje de las artes, según el cual no somos inútiles en aquellas artes para las que nos instruimos.

Pero todo esto lo decimos sin dogmatismos.

XII

CUÁL ES LA FINALIDAD DEL ESCEPTICISMO

25 Y lo siguiente sería tratar de la finalidad de la orientación escéptica.

⁹ Ver II 14 ss.

Desde luego, un fin es «aquello en función de lo cual se hacen o consideran todas las cosas y él en función de ninguna» o bien «el término de las cosas a las que se aspira».

Pues bien, desde ahora decimos que el fin del escepticismo es la serenidad de espíritu en las cosas que dependen de la opinión de uno y el control del sufrimiento en las que se padecen por necesidad.

En efecto, cuando el escéptico, para adquirir la serenidad de espíritu, comenzó a filosofar sobre lo de enjuiciar las representaciones mentales y lo de captar cuáles son verdaderas y cuáles falsas, se vio envuelto en la oposición de conocimientos de igual validez y, no pudiendo resolverla, suspendió sus juicios y, al suspender sus juicios, le llegó como por azar la serenidad de espíritu en las cosas que dependen de la opinión. Pues quien opina que algo es 27 por naturaleza bueno o malo se turba por todo, y cuando le falta lo que parece que es bueno cree estar atormentado por cosas malas por naturaleza y corre tras lo —según él piensa— bueno y, habiéndolo conseguido, cae en más preocupaciones al estar excitado fuera de toda razón y sin medida y, temiendo el cambio, hace cualquier cosa para no perder lo que a él le parece bueno. Por el contrario, el 28 que no se define sobre lo bueno o malo por naturaleza no evita ni persigue nada con exasperación, por lo cual mantiene la serenidad de espíritu.

La verdad es que al escéptico le ocurrió lo que se cuenta del pintor Apeles ¹⁰. Dicen, en efecto, que —estando

¹⁰ Pintor del siglo IV a. C., probablemente natural de Colofón (Asia Menor). Trabajó al servicio de Alejandro Magno. No se conserva ninguna de sus pinturas. La más famosa fue un cuadro de Afrodita, saliendo

pintando un caballo y queriendo imitar en la pintura la baba del caballo— tenía tan poco éxito en ello que desistió del empeño y arrojó contra el cuadro la esponja donde mezclaba los colores del pincel, y que cuando ésta chocó contra él plasmó la forma de la baba del caballo.

29 También los escépticos, en efecto, esperaban recobrar la serenidad de espíritu a base de enjuiciar la disparidad de los fenómenos y de las consideraciones teóricas; pero no siendo capaces de hacer eso suspendieron sus juicios y, al suspender sus juicios, les acompañó como por azar la serenidad de espíritu, lo mismo que la sombra sigue al cuerpo.

Ciertamente no pensamos que el escéptico esté inmune por completo a la turbación, sino que reconocemos que se turba con las necesidades; pues estamos de acuerdo en que también él experimenta a veces frío, igual que sed y 30 otras cosas por el estilo. Pero incluso en esas cosas la gente corriente se atormenta por partida doble: por sus sufrimientos y —no menos— por el hecho de creer que esas situaciones son objetivamente malas; mientras que el escéptico, al evitar pensar que cada una de esas cosas es objetivamente mala, incluso en ellas se maneja con más medida.

Por eso, desde luego, decimos que el objetivo del escéptico es la serenidad de espíritu en las cosas que dependen de la opinión de uno y el control del sufrimiento en lo que se padece por necesidad.

Algunos escépticos ilustres añadieron a eso, además, la suspensión del juicio en las investigaciones.

del mar y secándose el cabello, pintada para el santuario de Esculapio en la isla de Cos.

XIII

DE LOS TROPOS GENERALES DE LA SUSPENSIÓN
DEL JUICIO

Tras hablar de que la serenidad de espíritu es consecuencia de la suspensión del juicio en todas las cosas, lo siguiente podría ser explicar cómo surge en nosotros la suspensión del juicio.

Pues bien, hablando en términos generales, surge por la contraposición de las cosas. Y contraponemos ya sea fenómenos a fenómenos, ya sea consideraciones teóricas a consideraciones teóricas, ya sea los unos a las otras.

Por ejemplo, contraponemos fenómenos a fenómenos 32 cuando decimos: la misma torre aparece circular desde lejos y cuadrangular desde cerca. Y consideraciones teóricas a consideraciones teóricas, cuando —contra el que supone que existe una Providencia a partir del orden de los cielos— argumentamos que con frecuencia sufren reveses los buenos y tienen éxito los malos y mediante eso convenimos en que no hay Providencia. Y contraponemos considera- 33 ciones teóricas a fenómenos, al modo en que Anaxágoras contraponía al hecho de que la nieve es blanca el que la nieve es agua solidificada y que el agua es negra y que por consiguiente la nieve es negra.

Y según uno u otro propósito, unas veces contraponemos cosas presentes a cosas presentes —como lo antes citado— y otras veces, cosas presentes a cosas pasadas o futuras. Por ejemplo, si alguien nos propusiera una tesis que no podemos refutar, le argumentaremos:

Del mismo modo que antes de nacer el que introdujo 34 el sistema filosófico que tú sigues, la tesis de ese sistema

—a pesar de ser válida— no era conocida, aunque realmente existía: así también es posible que lo opuesto a la tesis ahora propuesta por ti exista realmente y aún no nos sea conocida. De modo que todavía no debemos dar nuestro asentimiento a esa tesis que de momento parece segura.

35 Pero por aquello de que esas contraposiciones se nos ofrezcan con más precisión, me ocuparé de los *tropos* por los que se guía la suspensión del juicio; sin ser taxativo sobre su número y validez, pues es posible tanto que los *tropos* sean incorrectos como que sean más de los que se van a enumerar.

XIV

DE LOS DIEZ TROPOS

36 Pues bien, entre los primeros escépticos¹¹ los *tropos* por los que parece regirse la suspensión del juicio —a los que por otro nombre denominan «argumentos» o «tipos de argumentación»— se transmiten habitualmente en número de diez. Y son éstos:

El primero, el de «según la diversidad de los animales».

El segundo, el de «según la diferencia entre los hombres».

El tercero, el de «según las diferentes constituciones de los sentidos».

El cuarto, el de «según las circunstancias».

El quinto, el de «según las posiciones, distancias y lugares».

¹¹ «Los primeros escépticos». Como vimos en la Introducción, estos *tropos* están tomados de la obra de ENESIDEMO, *Esbozo del Pirronismo*.

El sexto, el de «según las interferencias»¹².

El séptimo, el de «según las cantidades y composiciones³⁷ de los objetos».

El octavo, el de «a partir del *con relación a algo*»¹³.

El noveno, el de «según los sucesos frecuentes o los raros».

El décimo, el de «según las formas de pensar, costumbres, leyes, creencias míticas y opiniones dogmáticas».

Siguiendo la costumbre sirvámonos de este orden.³⁸ Aunque hay tres *tropos* que engloban estos diez: el de «a partir del que juzga», el de «a partir de lo que se juzga» y el de ambas cosas. Al de «a partir del que juzga» están subordinados los cuatros primeros, pues el que juzga es o un animal o un hombre o uno de los sentidos y lo hace en alguna circunstancia. Al de «a partir de lo que se juzga» el séptimo y el décimo. Y al que resulta de ambos, el quinto, sexto, octavo y noveno.

A su vez, estos tres se retrotraen al de *con relación a algo*³⁹. De modo que el de *con relación a algo* es el más general y los tres son los específicos, de los que derivan los diez.

Eso decimos sobre su número, siguiendo lo probable. Sobre su contenido, lo siguiente.

¹² El término griego es *hē epimixía* (mezcla). SEXTO, I 124, usa como sinónimo el término *hē epimigé* que no vuelve a aparecer en la literatura griega.

¹³ «Con relación a algo» es la traducción literal de *prós ti*. En algunos pasajes hemos traducido esa repetida expresión por «relativismo» o por «relativo», como hacen la versión inglesa y la italiana.

Pensem en un problema extret de la ciència, en concret relacionat amb les conseqüències de la teoria de la relativitat d'Albert Einstein, que podem formular de manera un poc intuïtiva i que es vincula amb una cosa quotidiana com és el temps. No entrarem a discutir ara en detall com concebia Newton o, filosòficament, Kant, el temps, comencem per la nostra experiència. Si jo dic: "En aquest moment, ara mateix, en l'actualitat, mentre parlem en aquesta classe, en un planeta semblant a la Terra, que gira al voltant d'un sol de la galàxia d'Andròmeda, les onades d'un mar alienígena s'eleven estremidores fins a trencar contra costes estranyes", això sembla tenir sentit per a nosaltres. Després de tot, som conscients de l'existència d'un temps psicològic o fenomenològic: potser ara vosaltres penseu que aquesta classe ja dura massa, que el rellotge sembla no marcar les hores, que cada minut es dilata més de l'habitual, i al contrari, quan estigueu amb les vostres parelles potser penseu que el temps corre com Usain Bolt; però alhora concebem, de manera popular, des del sentit comú, que el temps físic és absolut i que existeix un present en l'univers, que la fletxa del temps corre en una sola direcció, i que corre a totes les parts a la mateixa velocitat.

No obstant això, el que Einstein va mostrar va ser just el contrari, que el temps (i l'espai) són relatius a l'estat de moviment de l'observador. Potser la il·lustració més impactant d'això siga la de la paradoxa dels bessons. Imaginem dos bessons, un que es queda a la Terra i un altre que viatja en una nau per l'espai cap a una estrella distant a velocitats properes a les de la llum. A la tornada, posem que vint anys després, en contra del que podria esperar-se, el bessó viatger tindrà molts menys anys que el seu bessó sedentari (de fet, pot ser que el bessó viatger siga un quarantí interessant i el sedentari ja crie malves fa molt temps).

Si tornem ara al nostre exemple del llunyà planeta de la galàxia Andròmeda, un podria qüestionar que el nostre present coincidisca amb el d'aquest planeta. Fins i tot podríem preguntar-nos si hi ha tal cosa com el temps sense observadors que a determinades velocitats el perceben. Per a nosaltres, l'experiència del temps és col·lectiva, perquè els nostres estats de moviment són molt semblants i les diferències són psicològicament inapreciables, però hi ha un temps absolut? Hi ha el present en l'univers o continuaria existint el temps sense éssers humans? Aquesta pregunta pot semblar molt estranya, però el més probable és que si ens la plantejem de manera intuïtiva creiem que podem donar raons ràpidament de l'existència (o inexistència) del temps. No obstant això, no només l'exemple aquí exposat (o d'altres, ja que podem trobar la mateixa qüestió plantejada de manera semblant a la pel·lícula *Interstellar* (2014), de Christopher Nolan), sinó arguments força elaborats, com la negació de la realitat del temps per part d'un filòsof anglosaxó molt influent, tot i que avui dia un poc oblidat, com va ser McTaggart (1866-1925), poden portar-nos a descobrir el que els nostres prejudicis i maneres de pensar habituals ens ocultaven, i és que no tenim una resposta argumentada per a aquesta qüestió que ens proporcione una solució definitiva.

Un fragment de confusió identitària literària del gran, i em tem que prou desconegut (per desgràcia per als qui s'ho perden, clar) Giorgio Manganelli, extret de la seua meravellosa *Centúria. Cent breus novel·les-riu* (aquesta és la número 25, en realitat cada novel·la ocupa poc més d'una pàgina per les dues cares, la cite gairebé completa):

“El senyor vestit amb un vestit blau una mica atrotinat, que creua en aquest moment el carrer mal il·luminat, trontolla una mica, en realitat està totalment borratxo i la seua única intenció és arribar a casa. [...] Quin exemple dona als fills, tornant a casa borratxo d'aquella manera? I mereix la seua pobra dona un marit tan avariament? “Avariament” li agrada, i li sembla una bona definició; encaixa amb un home a prop de redimir-se. Per exemple: caminarà per la nit fins que la fase més repugnant de la borratxera haja passat, després anirà a parlar amb la dona a la qual aprecia i estima; no és d'aquests homes que odien les seues dones només perquè les veuen cada dia. En aquest moment el soroll d'un tramvia que l'avança li aviva algun record. Què? Es concentra. Déu meu, precisament no ha matat aquella vesprada la seua dona, colpejant-li el crani amb una barra de ferro? Els crits. El senyor fa un gest d'horror, es tapa les orelles amb les mans. Riu. És molt astut. No tornarà a casa. O es lliurarà a la policia o es farà frare. L'aire nocturn l'embolcalla de sobte. Recorda que no té dona. De què serveix tenir bones intencions si no es té dona? I què fer per a matar una dona semblant? Mantenint-se tan dret com pot, intenta entendre com és que no té dona. Tots en tenen. Què és ell, un gos? Per què la seua dona ha aconseguit no casar-se? O tal vegada és ell, qui no s'ha casat amb ella? El dia abans de les noces va fugir amb un sacerdot herètic. Però potser no és ell, aquest sacerdot? Quina dona ha fugit amb ell? O amb un altre? Qui s'ha escapat? “Què coll...”, exclama, i cerca la clau a la butxaca, ploriquejant, amb una ganyota de menyspreu”.

GIORGIO
MANGANELLI

Centuria

Cien breves novelas-río

se

VEINTICINCO

El señor vestido con un traje azul un poco ajado, que cruza en este momento la calle mal iluminada, se tambalea un poco, en realidad está totalmente borracho, y no tiene más intención que la de llegar a casa. No es extraño que esté borracho, si bien en general soporta decorosamente el vino; lo extraño es el tipo de borrachera que padece. En general se vuelve pendenciero, obstinado, mentiroso, y susceptible; insulta a apacibles señoras, y mira a los guardias urbanos con cierta insolencia tímida. Golpea a los caballos y hace insinuaciones a los perros. En general, en esos momentos está convencido de vivir en una sociedad ínfima, que merece ser despreciada y burlada. Esta noche, gracias a la ley iniciática que no pocas veces guía una serie de borracheras, ha llegado a verse a sí mismo como parte de aquel mundo digno de desprecio. Es responsable, y en su mente caóticamente iluminada se enfrentan el pecado original, la lucha de clases y el Tíbet. ¿Está a tiempo de vivir una nueva vida? ¿Qué ejemplo da a los hijos, regresando a casa borracho de aquel modo? ¿Y merece su pobre mujer un marido tan averiado? «Averiado» le gusta, y le parece una buena definición; encaja con un hombre próximo a redimirse. Por ejemplo: caminará por la noche hasta que la fase más repugnante de la borrachera haya pasado, luego irá a hablar con la mujer a la que aprecia y quiere; no es de esos hombres que aborrecen a sus mujeres sólo porque las ven todos los días. En ese momento el ruido de un tranvía que le adelanta le aviva algún recuerdo. ¿Qué? Se concentra. Dios mío, ¿no ha matado precisamente aquella tarde a su mujer, golpeándole el cráneo con una barra de hierro? Los gritos. El señor hace un gesto de horror, se tapa los oídos con las manos. Ríe. Es muy astuto. No volverá a casa. O se entregará a la policía o se hará fraile. El aire nocturno le envuelve de repente. Recuerda que no tiene ninguna mujer. ¿De qué sirve tener buenas intenciones si no se tiene una mujer? ¿Y qué hacer para matar a una mujer semejante? Lo más inmóvil que puede, intenta entender cómo es que no tiene mujer. Todos la tienen. ¿Qué es él, un perro? ¿Por qué su mujer ha conseguido no casarse? ¿O tal vez es él quien no se ha casado con ella? El día antes de la boda se ha escapado con un sacerdote herético Pero ¿acaso no es él ese sacerdote? ¿Qué mujer se ha escapado con él? ¿O con otro? ¿Quién se ha escapado? «Qué puta», exclama y busca la llave en el bolsillo, lagrimeando, con una mueca de desprecio.